

חזרת פסול לעדות לכשרותו לפי שיטת הרמב"ם הרב דב כהן

ראשי פרקים:

- א. מבוא
- ב. דרך התיקון על פי קביעת הרמב"ם
 1. הקשיים בשיטת הרמב"ם כפי המבואר בפרוש המשניות:
 2. הקשיים בשיטת הרמב"ם כפי המבואר ביד החזקה:
 - ג. הבנת הכסף משנה ברמב"ם
 - ד. הבנת הלחם ברמב"ם
 - ה. הסבר שלישי בשיטת הרמב"ם
 1. הבדל בין חייבי מלקות לחייבי כריתות
 2. שלוש דרכים לישב את פירוש המשניות עם היד החזקה
 3. תרוץ הרמב"ם ביד החזקה על פי החלוקה בין מלקות ותשובה.
 4. ההבדל בין סוגי העברות משנה את התנאים לחזרה לכשרות.
- ד. סיכום

א. מבוא

"...אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס" (שמות כג א)

"מומר אוכל נבילות לתיאבון - דברי הכל פסול (פרש"י: דכיון דמשום ממון קעביד, דהא שכיחא בזול טפי מדהיתירא, הוי ליה כרשע דחמס ופסול לעדות).¹ להכעיס - אביי אמר פסול רבא אמר

1. בעוד ברש"י נראה שמבין שפסול חמס קשור ישירות לרווח כספי, ולכן מסביר שמחיר נבילה זול יותר ממחיר כשר, וכך מסביר גם הנמוקי יוסף (דף ה: בדפי הרי"ף) ועוד ראשונים, יש גם הבנה אחרת בראשונים. הרי"ח כותב: "דאמרינן כשם שבתאותו לאכל בשר עבר על לא תאכלו כל נבילה כך בתאותו לדבר אחר יקח ממנו ממון ויעבור על לא תענה ברעך עד שקר". נראה שהבנתו שפסול דחמס איננו דווקא ברווח כספי, אלא כל עבירה מחמת הנאותיו של האדם, ורווח כספי הינו דוגמה בלבד. כך יתכן שסובר גם הרי"ף הכותב (שם), "כפין ואכיל נבלה כפין נמי ושקיל ארבעה זוזי ומסהיד"

כשר. אביי אמר פסול - דהוה ליה רשע ורחמנא אמר "אל תשת רשע עד", ורבא אמר כשר - רשע דחמס בעינן". (סנהדרין כז.)
הלכה כאביי וזהו אחד מששת ההלכות שנפסק כאביי במחלוקתו עם רבא וסימן לדבר יע"ל קג"ס.

כלומר, לאביי כל רשע פסול לעדות מדאורייתא, ואילו לרבא - רק מי שרשעותו נובעת מרווח ממוני (להבנת רש"י וסיעתו), או גם מהנאה אחרת (ר"ח וסיעתו).
לגבי תקון המעוות אומרת המשנה: "כל חייבי כריתות שלקו נפטרו ידי כריתתם שנאמר² "ונקלה אחיך לעיניך" - כשלקה הרי הוא כאחיך דברי רבי חנניה בן גמליאל". (מכות פ"ג משנה טו)
המשנה בסנהדרין³ מונה מספר פסולים (פרש"י לדון ולהעיד): משחק בקוביה, מלוה בריבית, מפריחי יונים וסוחרי שביעית.⁴ לגבי חזרתן לתיקונם מורה התוספתא⁵ ומרחיבה זאת הגמרא⁶:

"המשחק בקוביא... ואימתי חזרתן משישברו את פיספסיהן ויחזרו בהן חזרה גמורה - דאפילו בחנם (נ"א לנכרים) לא עבדי. מלוה בריבית... ואימתי חזרתן משיקרעו את שטריהן ויחזרו בהן חזרה גמורה - אפילו לנכרי לא מוזפי. ומפריחי יונים... ואימתי חזרתן משישברו את פגמיהן ויחזרו בהן חזרה גמורה - דאפילו במדבר נמי לא עבדי. סוחרי שביעית... ואימתי חזרתן משתגיע שביעית אחרת ויבדלו. וא"ר נחמיה לא חזרת דברים בלבד אמרו אלא חזרת ממון. כיצד אומר אני פלוני בר פלוני כינסתי מאתים זוז בפירות שביעית והרי הן נתונין במתנה לעניינים".

כלומר כמו שמחמת רעבונו אכל נבילה, כך מחמת רעבונו עלול לקחת כסף כדי להעיד שקר. אך בחטא אכילת הנבילה לא דבר הרי"ף על רווח כספי דווקא.

2. דברים כה ג

3. פ"ג מ"ג

4. כאשר נחלקו ראשונים אם אלו פסולים דאורייתא או דרבנן. תוס' סנהדרין כד: ד"ה ואלו, ועוד ראשונים טוענים שהמשנה עוסקת רק בפסולים מדרבנן, ואילו ה"ר דוד ז"ל, המובא בח"י הר"ן כד: ד"ה מתניתין, ועוד ראשונים מבינים שהמשנה עוסקת גם בפסולים מדאורייתא.

5. סנהדרין (פרק ה', הלכה ב').

6. סנהדרין (דף כה:). המועתק כאן הינו ככתוב בגמרא

ב. דרך התיקון על פי קביעת הרמב"ם

ברצוננו לדון בעז"ה במאמר זה בשיטתו של הרמב"ם לגבי צורת חזרתו לכשרות להעיד של הפסולים **מדאורייתא**.

1. הקשיים בשיטת הרמב"ם כפי המבואר בפרוש המשניות:

הרמב"ם בפירושו המשניות (סנהדרין פ"ג מ"ג) מבאר הן את צורת הפסילה, והן את דרך התיקון. וכך דבריו (על רשימת הפסולים שבמשנה):⁷

"ושמא תאמר שאלו בלבד הם הפסולי עדות, אין הדבר כן, אלא רבים הם שיארך פירוטם, אבל תפוש בהם שני עיקרים שהם כוללים את רובם ואולי שאין יוצא מן הכללים האלו אלא אחדים, והם שכל העושה עבירה שהוא חייב עליה מלקות הרי זה פסול לעדות ואף על פי שלא היה באותה העבירה דין ממון כלל, כגון האוכל בשר בחלב או נבלה או שגלח את הפאה, או לבש שעטנז וכיוצא בזה, לפי שספר האמת קרא לכל מחוייב רשע, והוא אמרו והיה אם בן הכות הרשע,⁸ והזהיר מלקבל עדות רשע והוא אמרו אל תשת ידך עם רשע להיות עד,⁹ ובא בקבלה בפירושו אל תשת רשע עד.¹⁰ **ואם ספג מלקות חזר להיות כשר לעדות** כמו שאמרנו ונקלה אחיך וכי¹¹ כיון שנקלה הרי הוא אחיך.¹² זהו העיקר האחד. והעיקר השני שכל הלוקח ממון שלא בצדק אף על פי שאינו חייב מלקות הרי זה פסול לעדות כגון הגנב והגזלן ומלוה בריבית. ומצד לקיחת ממון שלא בצדק עשינו מפריחי יונים והחמסנין... אלא שאלו פסולי עדות מדרבנן... ותשובת אלו הסוג השני וחזרתם להיות כשרים לעדות, היא שיחזירו ממון שלקחו שלא בצדק לבעליו, ואם אפשר מחזירין את הדבר שלקחו בעין ויתרחקו מאותם המעשים לגמרי ואפילו מדרך המותרת שבהם כגון שיחזיר

7. לפי תרגום הרב קאפח

8. דברים כה ב

9. שמות כה א.

10. סנהדרין כז.

11. דברים כה ג

12. מכות פ"ג מט"ו

מקבל הריבית כל מה שלקח ולא יתעסק בריבית ואפילו עם גוים שהוא מותר... **וכאשר תתפרסם על אחד מהם תשובה כזו והעידו עדים בכך, ושהיה אפשר לו לעשות את העבירות שהיה רגיל לעשות ולא עשה מחמת התשובה, הרי זה חזר לכשרותו**."

כלומר, יש שני פסולים לעדות, ולכל אחד צורת הכשר אחרת:

- א. פסול רשע - הוא העובר עבירה שעונשה מלקות, וחזרתו לכשרות הינה כאשר הוא לוקה, ולא הזכיר בו הרמב"ם צורך בתשובה.
 - ב. פסול לוקח ממון שלא בצדק - וזה בפשטות רשע דחמס שהוזכר בראשית דיונו, ולגביו מזכיר הרמב"ם את הצורך בתשובה.
- בפירוש המשניות במסכת מכות כותב הרמב"ם: ¹³ "...שכל מחוייב כרת בלבד או מיתה בידי שמים, ויהיה אותו החיוב בלא תעשה אם היה הדבר בעדים והתראה סופג מלקות, **ואם ספג מלקות ועשה תשובה נפטר מן הכרת**." וכן בהמשך הפרק על המשנה שהוזכרה לעיל - "כל חייבי כריתות שלקו נפטרו ידי כריתתם" וכו' ¹⁴ כותב הרמב"ם בפירושו:
- "כבר אמרנו לעיל שמלקות עם התשובה מכפרין את הכרת".

הרי שכאן, כדי לפטרו מכרת, סובר הרמב"ם שצריך גם מלקות וגם תשובה.

2. הקשיים בשיטת הרמב"ם כפי המבואר ביד החזקה:

כשנעיין בפסקי הרמב"ם ביד החזקה, נראה גם בהם נימות שונות לכאורה: בהלכות טוען ונטען (פרק ב' הלכות ט-י) פוסק הרמב"ם:

"מי שנתחייב שבועה בין של תורה בין של דבריהם... ואחר כך באו עדים שהוא חשוד... לעולם כזה דנין לחשוד עד שילקה בבית דין אם היו עליו עדים **שלקה ועשה תשובה יחזור לכשרותו** בין לעדות בין לשבועה". (נוסח אחר: "אם היו עליו עדים **שלקה על ידן יעשה תשובה ויחזור לכשרותו**".) (נוסח אחר: "לעולם כזה דנין לחשוד עד שילקה בבית דין אם היו עליו עדים **ועשה תשובה**")

הרי שכאן, להכשיר שוב חשוד בשבועה, מצריך הרמב"ם מלקות ותשובה. (אמנם לפי הגירסה האחרונה לא ברור עד הסוף הצורך במלקות - כי יתכן שזהו רק ציור המצב שבו לוקים, עיין בהמשך בדברי הלח"מ - אך מודגש הצורך בתשובה.) ¹⁵

13. פי"ג מ"א

14. שם מט"ז

בהלכות עדות פוסק הרמב"ם (פרק יב הלכות ד-ה) :

"כל מי שנתחייב מלקות בין שעשה תשובה בין שלקה בבית דין חוזר לכשרותו אבל שאר פסולי עדות שהן פסולין משום ממון שחמסו או שגזלו אף על פי ששלמו צריכין תשובה והרי הן פסולין עד שיודע שחזרו בהן מדרכן הרע. מאימתי חזרת מלוים בריבית משיקרעו שטרותיהן מעצמן ויחזרו בהן חזרה גמורה שלא ילוו בריבית אפילו לעכו"ם".

¹⁶(הרמב"ם ממשיך שם לפרט את צורות החזרה של שאר הפסולים מחמת ממון - לאור התוספתא והגמרא שהוזכרו לעיל).

כלומר כאן, נראה שהרמב"ם מכשיר את מי שחייב מלקות או ע"י תשובה או ע"י מלקות, ואת הפסולין מחמת ממון - ע"י תשובה גמורה לאחר התשלום. יש להעיר: הרב קאפח שליט"א (במהדורתו למשנה תורה) גורס על פי כל כתבי היד שברשותו :

"כל מי שנתחייב מלקות כיון שלקה בבית דין חוזר לכשרותו"

לגירסה זו החזרה הכשרות היא ע"י מלקות.

בהלכות סנהדרין (פרק יז הלכה ז') פוסק הרמב"ם :

"כל מי שחטא ולקה חוזר לכשרותו שנאמר ונקלה אחיך לעיניך כיון שלקה הרי הוא אחיך אף כל מחוייבי כרת שלקו נפטרו מידי כריתתן"

כלומר כאן מדבר הרמב"ם רק על מלקות, ולא מזכיר צורך בתשובה.

דהיינו : לפעמים מדבר הרמב"ם על צורך במלקות ובחזרה בתשובה (הלכות טוען ונטען), לפעמים מדבר הוא על מלקות בלבד (הלכות סנהדרין), ולעיתים על תשובה או מלקות (הלכות עדות). כמובן הדברים זוקקים בירור.

15. המגיד משנה מעיר שהרמב"ם משווה בין עדות לשבועה וכך הוא האמת

16. הכסף משנה שם מביא גירסת ספרים ישנים מאד שגרסו בתחילת דברי הרמב"ם: "כל מי שנתחייב מלקות כיון שלקה בבית דין חזר לכשרותו" וכך היא גירסת הסמ"ג, אך הכסף משנה מעדיף את גירסתנו ועיין בהמשך בטעמו.

ג. הבנת הכסף משנה ברמב"ם

הכסף משנה (הלכות עדות שם) מבאר שהרמב"ם בהלכות עדות מדבר על שני מצבים:

א. אדם עבר עבירה שחייב עליה מלקות וניתן להלקותו.

ב. אדם עבר עבירה שחייב עליה מלקות, אך על פי דין אי אפשר להלקותו.¹⁷

את ההלכה בהלכות טוען ונטען מבאר הכסף משנה: "שאם לקה ועודנו לא נכנע לבבו לא חזר לכשרותו עד שתצטרף תשובה עם המלקות"¹⁸

את המשך ההלכה בהלכות עדות:

"אבל שאר פסולי עדות שהם פסולים משום ממון... אע"פ ששלמו צריכין תשובה והרי הן פסולין עד שיודע שחזרו בהן מדרכן הרע"

מסביר הכסף משנה:

"דלא תימא כשם שהמחוייב מלקות כיון שלקה הוכשר כך המחוייב ממון גזל או חמס כיון ששלם הוכשר, אלא הרי הוא בפסלותו עד שיודע ששב מדרכו הרעה בלי ערמה..."¹⁹

17. זאת הסיבה שהכסף משנה מעדיף את גירסתנו ברמב"ם על פני הגירסה האחרת שציטט - עי

בהערה לעיל - כי לגירסה האחרת מדבר הרמב"ם רק על מצב שחייב מלקות בפועל

18. ומוסיף הכסף משנה "ולפי זה גם אותה גירסא נפרש (לעניות דעתי אולי חסר כאן "דלאו", שלא יסתור המשך המשפט את תחילתו) דווקא נתחייב מלקות אלא עבר עבירה שאילו נתקיימו בה התנאים הצריכים היה חייב מלקות"

19. הכסף משנה מסיים את דבריו: "וכמו שנתבאר פרק י' מהלכות אלו". נ"ל שכוונתו לדבריו בהלכות ד שם ד"ה "ומ"ש וכן עד זומם" שעד זומם שנתחייב מלקות כיון שלקה חוזר לכשרותו (אולי כוונתו עם תשובה כדבריו בפ"ב), ואם לא לקה אפילו אם יתן ממון לא יחזור לכשרותו - אולי כוונתו כשאפשר להלקותו כדבריו בפ"ב - אך כשמוזם בעדות ממון שאינו צריך ללקות, ושלם את הממון, הו"א שכבר חוזר לכשרותו קמ"ל שלא "כיון דעדים דחמס נינהו עד שיעשו תשובה". כנראה שכוונתו לבדיקה המיוחדת המוזכרת בפ"ב הלכות ה ואילך בעקבות התוספתא והגמרא שהובאו בריש דיונו "משיקרעו שטרותיהן מעצמן" וכו' שהיא המראה "שחזרו בהן מדרכן הרע" - כלשון הרמב"ם בסוף

ה"ד

כלומר, לפי הבנת הכסף משנה ברמב"ם בעינן גם מלקות וגם תשובה - דהיינו העיקר הוא הנאמר בהלכות טוען ונטען - ורק כאשר אי אפשר להלקות בפועל, מספיקה תשובה (וזה המקרה השני בהלכות עדות).

את סיום ההלכה בהלכות עדות - לגבי ממון, כנראה מבין הכסף משנה שמוקד החידוש בה, והשוני בין ממונות למלקות, הינו הצורך בבדיקה מדוקדקת שאכן חזר בתשובה ולא מעמיד פנים, וכפי שהרמב"ם עצמו ממשך שם לפרט בעקבות התוספתא והגמרא שהוזכרו לעיל בתחילת הדיון "משיקרעו שטרותיהן מעצמן" וכו'.

אלא שעדין הסבר הכסף משנה צופן לכאורה נקודות דוחק. שכן את המילים בהלכות עדות (פרק יב הלכה ד) "בין שעשה תשובה בין שלקה בבית דין" הוא מבאר ("בין שעשה תשובה" - ולא לקה בגלל חוסר אפשרות) "בין שלקה בבית דין" - וגם עשה תשובה. דבר שלא כתוב בדברי הרמב"ם ולא הכרחי לאומרו. כמו כן לא התייחס הכסף משנה לדברי הרמב"ם בהלכות סנהדרין (פי"ז ה"ז, צוטטו לעיל) "כל מי שחטא ולקה חוזר לכשרותו שנאמר ונקלה אחיך לעיניך כיון שלקה הרי הוא אחיך" ובהם משמע שבמלקות בלבד חוזר לכשרותו.

הבי"ח²⁰ נוקט גם הוא בשיטת הרמב"ם שצריך תשובה עם המלקות וכדברי הרמב"ם בהלכות טוען ונטען (ואת ההלכה בהלכות עדות מבאר הבי"ח ככסף משנה). לגבי ההלכה בהלכות סנהדרין "כל מי שחטא ולקה חוזר לכשרותו" - ומשמע גם ללא תשובה, מבאר הבי"ח שמדובר בה בסתם אדם ובו אנו תולים שמסתמא "נכנע לבבו ע"י מלקות והלכך לא בעי תשובה (אולי כוונתו שלא צריך מידע ברור על חזרתו בתשובה אע"פ שצריך זאת -ד.כ.). אבל בפ"ב מטוען מדבר היכא דידוע דלא נכנע לבבו אף על פי שלקה בבי"ח".

כך גם נוקט הגר"ש ישראלי זצ"ל²¹ בדעת הרמב"ם שחטא ולקה או חייבי כריתות שלקו חזרו להכשרן "שהוא רק בשעשו תשובה", ולא הוזכר "שהרי סתמא דמילתא שעשו תשובה ע"י שלקו. אכן מ"מ בידוע שלא עשו אין מתכפרים. אם כן נראה מזה שהר"מ בהלכותיו גם כן לא חזר בו ממה שכתב בפירוש המשניות²² דהא דחייבי כריתות שלקו נפטר מוכריתותם שהוא רק בשעשו תשובה".

20. חו"מ סימן לד סעי' מב ד"ה כל מי שנתחייב

21. חוות בנימין עמ' תרד

22. מכות פ"ג מ"א ומט"ו, הובאו דבריו לעיל

אלא שלעניות דעתי יש לבעל הדין לחלוק:

א. הדוחק הלשוני בהלכות עדות "בין שעשה תשובה בין שלקה בבית דין" במובן שגם במלקות מדובר שעשה תשובה.

ב. החילוק בין הלכות סנהדרין שמסתמא כשלקה עשה תשובה, לבין הלכות טוען ונטען בהן מדובר שידוע שלא עשה תשובה, לא הוזכר בפירוש בדברי הרמב"ם, ולכן הכרחיותו בדעת הרמב"ם היא בעייתית.

ד. הבנת הלחם ברמב"ם

הלחם משנה (פ"ב מטוען ונטען ה"י) נקט בדרך הפוכה לדרכו של הכסף משנה. לדעתו העיקר הם דברי הרמב"ם בהלכות עדות שמספיקה או חזרה בתשובה או מלקות.²³ את דברי הרמב"ם בהלכות טוען ונטען "שלקה ועשה תשובה" מבאר הלח"מ "ושמא... ר"ל או שעשה תשובה וסמך על מה שכתב שם" (בהלכות עדות).

כהסבר הלחם משנה, נוקט גם המנחת חינוך סוף מצווה תקצ"ד.

שתי ההערות שהערנו קודם על הסבר הכסף משנה, מיושבות היטב לפי הלח"מ. שכן "בין שלקה בבית דין" יוסבר כפשוטו - ללא הכרח בתשובה שלא הוזכרה שם, וכמו כן דברי הרמב"ם בהלכות סנהדרין "חטא ולקה חוזר לכשרותו" מהווים ראיה לביאור הלח"מ.

אלא שהסבר הלח"מ למילים בהלכות טוען ונטען "שלקה ועשה תשובה" שכוונתם או זה או זה, והרמב"ם מסתמך על דבריו בהלכות עדות, יש בהם דוחק.

ה. הסבר שלישי בשיטת הרמב"ם

1. הבדל בין חייבי מלקות לחייבי כריתות

ניתן לעניות דעתי להציע דרך אחרת בהסבר שיטתו של הרמב"ם.²⁴

אם נתבונן בלשון הרמב"ם בהלכות סנהדרין (פרק יז הלכה ז), נוכל להבחין בהבדל במקרה של מלקות בין חייבי מלקות לחייבי כריתות:

23. וממילא ברור שאת המילים בהלכות עדות "בין שלקה בבית דין" הבין גם ללא תשובה, דלא כהבנת הכסף משנה

24. את הגרעין הראשוני לדברים שמעתי מפי מו"ר הרב אליהו בלומנצוויג שליט"א, כיום ראש ישיבת ההסדר בירוחם, בשעורו היומי בישיבת הר עציון קיץ תשל"ו, וזאת בעקבות ביאור הגר"א (ח"מ סימן צב אות כט), עיין בסוף המאמר.

"כל מי שחטא ולקה חוזר לכשרותו שנאמר ונקלה אחיך לעיניך
כיון שלקה הרי הוא אחיך אף כל מחוייבי כרת שלקו נפטרו מידי
כריתתן"

בחייבי מלקות - חזרה לכשרות ולמעמד "אחיך", ואילו במחוייבי כרת - רק פטור מכרת.

הרמב"ם בהלכה זו לא מדבר על תשובה, וממילא פשט לשונו שמדובר גם בלעדיה.

וכאן יש אולי הבדל בין חייבי מלקות לחייבי כרת.

כתב הסמ"ע (חוי"מ סימן צ"ב ס"ק ל"ט):

"...מיהו לפעמים מצינו שאין צריך לעשות תשובה והוא כגון שאכל

דבר איסור שכשמלקין אותו ונתיישר בגופו במקום הנאתו שנהנה

מן האיסור זה תשובתו וכמ"ש לעיל סוף סימן ל"ד ועיין פרישה."

בחייבי מלקות, ברגע שהם לקו הם כבר מבחינה פורמלית לא נחשבים כרשעים ולכן חזרו לכשרותם. זאת או משום סברת הסמ"ע שכבר התבצעה מעין תשובת המשקל - יסור גופו חלף הנאת גופו, או שהפסוק "ונקלה אחיך לעיניך" מלמדנו שבלי קשר לתשובה - המלקות משנות את מעמדו מרשע לאחיך.

ואכן בפירוש המשניות בסנהדרין (פ"ג ה"ג - הובא בתחילת הדיון) כותב הרמב"ם לגבי חייבי מלקות:

"ואם ספג מלקות חזר להיות כשר לעדות כמו שאמרנו ונקלה אחיך

וכו' כיון שנקלה הרי הוא אחיך"

ושוב משמע בפשטות מלקות גם ללא תשובה.

אולם בחייבי כריתות, אולי עקב חומרת מעשיהם, יש כוח במלקות רק לפטור אותם מכרת, אולי כי כבר נענשו בעונש שיש בו מעין מיתה זוטא, ולרובא "מלקות במקום מיתה עומדת" (סנהדרין דף י, ועיין שם רש"י ותוספות). אך לגבי חזרה לכשרות לעדות ושבועה, ולגבי חזרה למעמד "אחיך", אפשר דבעינן חזרה בתשובה שהיא המצביעה על שינוי באישיותם.

אולי בגלל זה שינה הרמב"ם בפסקו זה מלשון המשנה במכות (פ"ג מט"ז) הכותבת: "כל חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתם שני ונקלה אחיך לעיניך משלקה הרי הוא אחיך דברי ר' חנניה בן גמליאל".

ואילו הרמב"ם בהלכות סנהדרין (הובא לעיל) מזכיר את "ונקלה אחיך לעיניך" רק בתחילת דבריו לגבי חייבי מלקות, אך לא בסופם לגבי חייבי כריתות. כי בהלכות

סנהדרין הוא מדבר ללא תשובה, ולכן רק בחייבי מלקות די במלקות כדי להחזירו לגדר אחיך, אך לא בחייבי כריתות אע"פ שנפטרים מחיוב כרת. אך במשנה במכות אולי הבין הרמב"ם שמדובר שעשה תשובה, וכפי שהוא כותב בפירושו שם: "כבר אמרנו לעיל שמלקות עם התשובה מכפרין את הכרת". וממילא אם בחזר בתשובה עסקינן - ראוי הוא להקרא שוב "אחיך".

2. שלוש דרכים לישב את פירוש המשניות עם היד החזקה

אך דא עקא: הרמב"ם בפירוש המשניות שצוטט זה עתה כותב "שמלקות עם התשובה מכפרין את הכרת" דהיינו גם לפטור מכרת בעיני תשובה, וכן הם דבריו בפירושו שם למשנה א (הובא בתחילת הדיון) "...ואם ספג מלקות ועשה תשובה נפטר מן הכרת", וכיצד יתיישבו דבריו אלו עם דבריו בהלכות סנהדרין?

א. הרמב"ם חזר מפירוש המשניות

ניתן כמובן לומר שהרמב"ם חזר בו ביד החזקה מדבריו בפירוש המשניות לגבי הצורך בתשובה בחייבי כריתות, וכפי שלעיתים יש הבדל בין דרכו בפירוש המשניות לדבריו ביד החזקה ואכמ"ל.

ב. היד היזקה דן רק במהות המלקות.

אולם ניתן אולי להציע דרך נוספת: הרמב"ם בפרק יז בהלכות סנהדרין עוסק בדיני מלקות. יתכן שבמסגרת זו הוא בא להשמיענו את עוצמתם של המלקות לא רק כגורם מעניש, אלא גם כגורם מתקן ומכשיר - חזרה לכשרות של חייבי מלקות, ופטור מכרת של חייבי כריתות. אך אין זה עניינו כאן להכנס לדיון האם יש צורך בפעולות נוספות על מנת לבצע תיקון זה, אלא רק, כאמור, להתייחס לפעולת המלקות. ואילו בפירוש המשניות במכות מתייחס הרמב"ם לדיני הכרת עצמם, ולכן כן מזכיר את הצורך בתשובה שרק עמה אכן פטור מכרת. יש להעיר: אם נקבל את הסברנו זה, סרה תמיהתנו לעיל על הכסף משנה שנקט בדעת הרמב"ם שצריך תשובה עם המלקות, ולא התייחס לדבריו בהלכות סנהדרין.

ג. מלקות פוטר מכרת, תשובה לכפרה מושלמת.

אולי ניתן להציע דרך שלישית: הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"א ה"א) כותב: "...וכן כל מחוייבי מיתות בית דין ומחוייבי מלקות אין מתכפר להן

במיתתן או בלקייתן עד שיעשו תשובה ויתודו..."

אם אכן לא צריך תשובה כדי לחזור לכשרות בחייבי מלקות, וכדברינו לעיל לאור פשטות לשון הרמב"ם בהלכות סנהדרין, מדוע מזכיר כאן הרמב"ם צורך בתשובה ווידוי?

וכבר כתב הרב קאפח שליט"א²⁵: "ושמא י"ל שהם שני דברים דלא שייכי להדדי, דהתם (בהלכות תשובה - ד.כ.). מיירי שאין מתכפר עונו אלא בתשובה ויודוי, והכא (בהלכות סנהדרין - ד.כ.). מיירי שחזר לכשרותו לעדות ולדיינות. ומגזרת הכתוב ונקלה אחיך אפלו חייבי כרת וכ"ש לאו גרידא".

הרב קאפח שליט"א דבר על חייבי מלקויות. אך אפשר שניתן להמשיך בחילוק זה גם לגבי חייבי כריתות: להפטר מעונש כרת די במלקות בלבד וכפי שמשמע בהלכות סנהדרין, אולם כדי לזכות בכפרה המושלמת יש צורך גם בתשובה, ועל כפרה זו דבר הרמב"ם בפיה"מ במכות.²⁶

ויש להעיר: בפיה"מ למכות בנוסח הנדפס ובדומה בתרגום הרב קאפח שליט"א במשנה ט"ז כותב הרמב"ם "כבר הקדמנו כי המלקות עם התשובה **יכפר** הכרת" - וזה אולי מתאים לדברינו, אולם בפירושו למשנה א הוא כותב "ואחר שנלקה ועשה תשובה **נפטר** מן הכרת" וכבר לא מתאים לדברינו. אע"פ שהרמב"ם עצמו במשנה ט"ז מפנה אותנו לדבריו במשנה א. (אמנם אין להתעלם מכך שבתרגום מערבית עסקינן, עם כל הבעייתיות בדיוק הלשון בכך, ואינני דובר כלל ערבית לצורך דקדוק במקור)²⁷ להצעה השלישית יצא שלפטר מעונש כרת אכן די במלקות לחוד, בניגוד להסבר הקודם שיש צורך בתשובה גם לפטר מכרת.

3. תרוץ הרמב"ם ביד החזקה על פי החלוקה בין מלקות ותשובה.

נחזור לעניינינו: לגבי חייבי מלקות, אם כנים אנו, עצם המלקות כבר מכשירים את האדם להעיד וכבר לא מוגדר כ"רשע" אלא כ"אחיך".

25. במהדורתו למשנה תורה בהלכות סנהדרין

26. בהלכות תשובה לא מזכיר הרמב"ם בדוגמאותיו לצורך בתשובה את חייבי כריתות, אך אולי הוא מכיל אותם בכלל חייבי מלקות

27. הרב קאפח שליט"א אומר את דבריו לגבי חייבי מלקות. ואילו לגבי חייבי כריתות הוא כותב בהמשך דבריו: "כתב מרכבת המשנה מחוייבי כרת שלקו, עיין רלב"ח בקונטרס הסמיכה והוא - שעושה תשובה, וכמו שכתב רבינו בפ"א תשובה ה"א, אבל לכשרותו חוזר אע"פ שלא תשובה כמו שכתב רבינו פ"ב עדות הלכות ד ע"ש בכסף משנה. והטעם דתולין מסתמא עשה תשובה" אנו כבר דנו לעיל בשיטת הכסף משנה ולכאורה לדבריו יש צורך בתשובה גם לחזרה לכשרות, אלא שתולין שמסתמא עשה זאת. יתכן שזה רק הבדל ניסוחי ואכמ"ל. לגבי מחוייבי כרת הוצעה כאן הצעה חילופית.

בהלכות עדות, אכן ניתן אולי לבאר ברמב"ם כפשט דבריו: החזרה לכשרות של חייבי מלקות היא "בין שעשה תשובה בין שלקה בבית דין". דהיינו: או תשובה בלבד גם ללא מלקות - בין אם נסביר ככסף משנה שמדובר במי שלא יכול ללקות בגלל תנאי חסר לכך, ואולי גם אם נסביר דלא ככסף משנה אלא שצריך ללקות ועדיין לא לקה, עצם תשובתו שבה ומחזירה אותו לכשרותו, וכבר "פנים חדשות באו לכאן".

והאפשרות השניה היא "שלקה בבית דין" וזאת בפשטות גם ללא תשובה, וזאת לאור דבריו בהלכות סנהדרין - כי הוא כבר פורמלית לא מוגדר כרשע, או שכבר לקה וזה מהווה תשובת המשקל כי נתיישר חלף הנאתו (וכפי שהרחבנו לעיל). אם נגרוס בהלכות עדות כגירסת הרב קאפח שליט"א (במהדורתו למשנה תורה) "... כיון שלקה בבית דין חוזר לכשרותו", המלקות מכשירות גם ללא תשובה, וכהסבר לעיל. אמנם תשובה בלבד לגירסה זו כנראה לא תועיל כדי להכשירו - לפחות כאשר עתיד ללקות בפועל - שהרי עדין לא קבל עונשו ולא עבר את התהליך הראוי לו (וכמו שלגבי עונש של בית דין ברור שאדם שחזר בתשובה לא יפטר מעונשו).

4. ההבדל בין סוגי העברות משנה את התנאים לחזרה לכשרות.

נותר לנו לבדוק את דברי הרמב"ם בהלכות טוען ונטען לגבי חשוד בשבועה "אם היו עליו עדים שלקה ועשה תשובה יחזור לכשרותו בין לעדות בין לשבועה". גם כאן נ"ל שדברי הרמב"ם הם כפשוטם שבעינין את שני הדברים - מלקות וחזרה בתשובה. זאת משום שגם אם ילקה אין די בכך. אמנם פורמלית הוא כבר לא מוגדר כרשע כי לקה, אך כיצד ניתן לו להשבע או להעיד כאשר יש לנו חשדות מבוססים היטב - לאור עברו - שהוא עלול לשוב ולשקר?! אמנם הדבר תלוי ברקע הפיכתו לחשוד. הרמב"ם שם (פ"ב הלכות ב) כותב:

"אחד הנשבע לשקר שבועת ביטוי או שבועת עדות או שבועת הפקדון או שבועת שוא הרי הוא חשוד על השבועה וכן כל הפסול לעדות משום עבירה בין פסלנות של תורה כגון בעלי ריבית ואוכלי נבלות וגזלנין בין פסלנות של דבריהם כגון משחק בקוביא ומפריחי יונים הרי הוא חשוד על השבועה ואין משביעין אותו".

ממילא לגבי אדם שנתפס שנשבע לשקר או מזלזל בשבועה²⁸ ברור מדוע לא ניתן לו להשבע ולהעיד בטרם תתברר לנו חזרתו בתשובה. לגבי החשודים האחרים: מוזכרים כאן פסולים הקשורים לענייני ממון²⁹. הפסולים מחמת ממון, חייבים לעבור תהליך תשובה. שכן ללא זאת יתכן שכפי שעברו איסור בגלל בצע כסף, כן שוב מאותה סיבה ישבעו לשקר או יעידו לשקר, ולכן לא משנה הגדרתם הפורמלית כרשעים או לא. לכן גם התשובה בחשוד על ממון היא חזרה יסודית של התרחקות מוחלטת מחטאם, וכפי שהוזכרו בתחילת דיונו בתוספתא (סנהדרין פרק ה הלכה ב), ובגמרא בסנהדרין (דף כה:), וכך נקט הרמב"ם בפירוש המשניות (סנהדרין פ"ג משנה ג - הובא בתחילת דיונו) כשהבדיל בין פסול רשע לפסול חשוד ממוני. וכך הרמב"ם מחלק גם בהלכות עדות ה"ד ואילך (הובא לעיל) שבחייבי מלקות חוזר לכשרותו "בין שעשה תשובה בין שלקה בבית דין... אבל שאר פסולי עדות שהן פסולין משום ממון שחמסו או שגזלו אע"פ ששלמו צריכין תשובה והרי הן פסולין עד שיודע שחזרו בהן מדרכן הרע" והרמב"ם ממשיך לפרט כתוספתא והגמרא³⁰.

28. לגבי שבועת ביטוי עיי מגיד משנה

29. אמנם מוזכר גם אוכלי נבלות, ולפי אב"י בסנהדרין כז. גם מומר אוכל נבלות להכעיס פסול לעדות, וכך פוסק גם הרמב"ם פ"י מעדות ה"ג, אך בעוד בהלכות עדות מביא הרמב"ם דוגמאות לפסול לעדות כרשע את החייב מלקות, מעבירות בתחומים שונים - אכילת שקצים ורמשים בין לתיאבון ובין להכעיס, חלול יו"ט, לבישת שעטנז וכ"ו - לגבי חשוד בשבועה כל שאר דוגמאותיו הינן בענייני ממון, וגם באוכל נבלות אולי מדבר הרמב"ם על אוכל נבלות לתיאבון. ודוחק. ויש לדון שאם כך - האם ברשע בגלל עבירה לא בהקשר ממוני לא נחשב כחשוד? ועדין צ"ע. ואולי משמיט את הקרקע מתחת לרגליו. כמו כן יתכן שאכן כולם נפסלים, אך יש הבדל לגבי החזרה לכשרות: כאשר מדובר בפסול מחמת ממון, יש צורך בתשובה מלאה. אולם כאשר מדובר בפסול בגלל רשע, יספיק הדבר המוריד מהם שם זה, היינו מלקות - ועיי בהמשך

30. הגרי"ד סולובייצ'יק זצ"ל בספרו "על התשובה" במאמר 'כפרה וטהרה' מדבר על כך שבהלכות תשובה לא מזכיר הרמב"ם את פירוט הדינים המיוחדים בממון - קריעת השטרות וכ"ו. כי, לדעתו, יש **תשובת כפרה** שדי בה בחרטה וקבלה שלא ישוב לכסלו. אך לחזרה לכשרות לעדות צריך רמה גבוה יותר של **תשובת טהרה** שהיא "פרישה גמורה מכל האווירה, הסביבה, הגורמים, התנאים והכוחות שסובבו את האדם והביאוהו לידי חטא" (שם עמ' 22)

כשתמצי לומר, לחילוקים אלו התכוון אולי הגר"א בביאורו. שכן המחבר צועד בעקבות הרמב"ם ופוסק כדברי הרמב"ם בהלכות טוען ונטען:

"לעולם כזה דנים לחשוד עד שילקה בבית דין ואם יש עדים שלקה ועשה תשובה חוזר לכשרותו בין לעדות בין לשבועה". (ח"מ סימן צב סעיף יד)

וכך גם נוקט המחבר (ח"מ סימן לד סעיף כט) את שיטת הרמב"ם בהלכות עדות ופוסק:

"כל מי שנתחייב מלקות כיון שלקה בבית דין חוזר לכשרותו אבל שאר פסולי עדות שהם פסולים משום ממון שחמסו או שגזלו אע"פ ששלמו צריכים תשובה והרי הם פסולים עד שיודע שחזרו בהם מדרכם הרעה..."

וכתב הגר"א על דברי המחבר (סימן צב אות כט):

"לעולם כזה כו' מכות כג. כיון שלקה הרי הוא כאחיד וע"ל סימן ל"ד סכ"ט שדוקא שאינו מחמת ממון וכן כאן דוקא בשבועת שוא ושבועת ביטוי וכיוצא אבל בכפירת ממון צריך שיעשה תשובה וז"ש ואם יש עדים שלקה ועשה תשובה דוקא כדינו כמ"ש שם "

כוונת הגר"א נראית שכשלא מחמת ממון די במלקות לחזרה לכשרות, כי כבר חשיב אחיד, ואילו כאשר קשור לממון - צריך את התשובה היסודית של קריעת השטרות וכו' ואולי מהטעם שנתברר לעיל, לוודא שלא ישוב לסורו.³¹

לאור דברינו אלה ניתן אולי להבין את דברי הרמ"א על התשובה הנרחבת (קריעת שטרות וכו') שמצריך המחבר בעקבות הרמב"ם. וכתב הרמ"א (חושן משפט סימן לד, כט):

"וי"א דכל זה דוקא במי שרגיל לגזול ולגנוב אבל מי שגנב וגזל באקראי בעלמא מיד שהחזיר מה שגנב וגזל הוי תשובה ודוקא אם

31. אמנם לגבי שבועה חלק הגר"א בין השבועות השונות - הקשורות לממון מול אחרות - אע"פ שניתן היה אולי לומר כדרכנו שבשבועה תמיד יש חשש שיזלזל בה וישבע לשקר, ואולי הגר"א סובר שלא צריך לחשוש בהכרח שזלזול בשבועה גם יוביל לשבועת שקר ממש, ואכמ"ל. בכל אופן רואים אנו גם בסיס לחלוקה בדברי הרמב"ם פ"ב מטוען ונטען ה"י בין סוגי החשודים השונים, ואולי מובן יותר לחילוק השני שהוצע שם.

החזירו מעצמו אבל אם לא החזיר רק ע"י כפיית ב"ד לא מהני
 החזרה עד שיעשה תשובה וכן נ"ל "
 כי כשהעבירה מקרית, ואנו רואים שתקן עצמו לבד, סביר מאד שזה כשלוך חד
 פעמי, ולכן אין צורך בכל תהליך התשובה.

ד. סיכום

ברמב"ם נראים נימות שונות לגבי חזרה לכשרות. בפירוש המשניות בסנהדרין:
 לגבי חייבי מלקות מזכיר הרמב"ם רק מלקות ולא מזכיר תשובה, ואילו לגבי רשע
 דחמס מצריך תשובה עמוקה, בפירוש המשניות במכות: לגבי פטור מכרת מזכיר
 מלקות ותשובה. ביד החזקה יש נימות שונות: מלקות וחזרה בתשובה (הלכות טוען
 ונטען), מלקות בלבד (הלכות סנהדרין), או תשובה או מלקות (הלכות עדות).
 הכסף משנה וסיעתו מבינים שהעיקר בהלכות טוען ונטען - שצריך גם מלקות
 וגם חזרה בתשובה, ורק שאי אפשר להלקות בפועל מספיקה תשובה (וזה בהלכות
 עדות, ומלקות שהוזכרו בהלכות טוען ונטען כוונתם עם תשובה). הלחם משנה
 וסיעתו נוקטים בדרך הפוכה, צריך או חזרה בתשובה או מלקות ולכך התכוון
 הרמב"ם גם בהלכות טוען ונטען.

בעקבות ביאור הגר"א הוצעה הצעה שלישית, בכל מקום המצב שונה. חזרה
 לכשרות היא או על ידי תשובה או על ידי מלקות (הלכות עדות) כי כשלקה כבר לא
 מוגדר פורמלית כרשע, וכן כבר תוקן חטאו על ידי ייסור גופו כתחליף להנאתו
 (בעקבות הסמ"ע). והתשובה גם בה יש כוח לתקן. בהלכות סנהדרין דובר על דיני
 המלקות בלבד - שזה הנושא שם. הלכות טוען ונטען מדובר במצב שיש גם בעייה
 ממונית, שצריך לוודא ששב מדרכו בצורה מוחלטת, על מנת להבטיח שלא ישקר
 תמורת בצע כסף וכן כשזילזל בשבועה וכדומה שלא ישוב לכך.
 ולכן אין די בעובדה הטכנית ששוב אינו רשע, אלא רק צירוף תשובה יוכיח שלכן
 אין צורך לחשוש שיחזור לסורו.